

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАТЕВІ ЗНОСИНИ З ОСОБОЮ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА СТАТЕВОЇ ЗРІЛОСТІ, ЗА КК УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми кримінальної відповідальності за один із злочинів проти статевої недоторканості – статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Проаналізовано об'єкт відповідного посягання, особливості потерпілого від цього злочину, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. Вказано, що у зв'язку з особливою потребою захисту неповнолітніх, кримінальним правом встановлено відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, тому що це завдає значної фізичної шкоди дитині, оскільки її тіло не готове до статевих зносин та можливих їх наслідків.

Ключові слова: *статева недоторканість, статева зрілість, кримінальна відповідальність.*

Постановка проблеми. Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, належить до злочинів, які є проаналізованими науковцями. Варто зазначити, що 2010 року в Запоріжжі С. В. Чмутом було захищено кандидатську дисертацію, де досліджено це питання. Статистика відповідних кримінальних правопорушень, які вчинені останніми роками, свідчить про незначне зростання цього виду суспільно небезпечних посягань, хоча у загальній структурі злочинності питома вага цього злочину залишається незначною. Водночас проблема кримінальної відповідальності за статеві зносини із особою, яка не досягла статевої зрілості, не розглядалася через призму статевої недоторканості особи як об'єкта кримінально-правової охорони.

Стан дослідження. Кримінально-правовий та кримінологічний аспекти статевих злочинів проти статевої недоторканості особи, до яких належить й посягання, передбачене ст. 155 КК України, досліджувалися у працях вітчизняних правників, зокрема Ю. Александрова, М. Бажанова, В. Борисова, Л. Брич, О. Губанової, Л. Дорош, О. Дудорова, А. Журавльова, О. Кальмана, Л. Козлюк, С. Косенко, М. Коржанського, М. Лазарчук, І. Лановенка, Т. Лисько, А. Лукаш, Я. Мачужак, Л. Мороз, А. Скотаря, О. Сльоти, О. Синеокого, В. Тулякова, М. Хавронюка, П. Хряпінського, С. Шалгунової, А. Шеремета,

С. Чмута та ін. Серед російських дослідників виокремлюють роботи Ю. Антоняна, М. Архіпцева, Н. Айнетдинової, Б. Бліндера, Б. Даніельбека, А. Дяченка, Р. Затони, Г. Єгошиної, О. Ігнатова, А. Каменєвої, Т. Кондрашової, Г. Краснюк, М. Мацнева, П. Осипова, Ю. Пудовочкіна, В. Сафронова, Ю. Суценка, А. Утямішева, М. Хлинцова, А. Ткаченка, І. Туктарової, Я. Яковлева тощо. Статеві злочини з погляду сексуальних девіацій досліджувались також психологами та сексопатологами, зокрема Б. Гульманом, К. Імелінським, Д. Ісаєвим, В. Каганом, І. Коном, С. Лібіхом, З. Старовичем, В. Фрідкіним, Б. Цуприком та ін.

Мета статті – розглянути проблеми кримінальної відповідальності за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, через призму статевої недоторканості як об'єкта суспільно небезпечного посягання.

Виклад основних положень. У міжнародному праві загально визнано положення, що дитина внаслідок її фізичної та розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту. Необхідність особливого захисту дітей вперше проголошено в Женевській декларації прав дитини 1924 року, згодом підтверджено у Загальній декларації прав людини 1948 року, Декларації прав дитини 1959 року і закріплено у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст.ст. 23 і 24), у Конвенції про права дитини 1989 року. Україна ратифікувала згадані Конвенції завдяки чому взяла на себе зобов'язання вжити всіх необхідних законодавчих, адміністративних і просвітницьких заходів щодо захисту дітей від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи чи зловживань, недбалого піклування або його відсутності [1, с. 42].

У зв'язку з потребою посиленого захисту неповнолітніх, кримінальний закон встановив відповідальність за добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Передчасний початок статевого життя завдає дитині значної фізичної шкоди, оскільки її організм ще не підготовлений до статевих зносин, до такого навантаження і тих наслідків, які поєднані з ними. А це, своєю чергою, негативно відображається на її фізичному, моральному та статево му розвитку, може стати причиною неврастенії, схильності до статевих збочень тощо. Саме це стало основою розуміння об'єкта суспільно небезпечного посягання, передбаченого ст. 155 КК України.

Об'єктом цього злочину є статева недоторканість і нормальний фізичний, розумовий і моральний розвиток особи, яка не досягла статевої зрілості. Відповідно до Кримінального кодексу 1960 року

потерпілою особою теж визнавалась така, що не досягла статевої зрілості (ст. 120), проте це положення піддавалось постійній критиці, оскільки часто було причиною об'єктивного ставлення в вину. Крім того, термін настання статевої зрілості індивідуальний у кожній особі в межах певного періоду, зокрема статевозрілою може бути особа в 12–13 років або не бути ще в 16, проте соціальний, психічний розвиток таких осіб безперечно є різним, як і вплив на них передчасно розпочатого статевого життя. Законодавці Російської Федерації та інших республік СНД врахували напрацювання теорії та встановили відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла 14–16 років (по-різному в різних державах). На жаль, у Кримінальному кодексі України в диспозиції ст. 155 КК України не визначено віку особи, з якого її можна вважати статевозрілою.

Питання про досягнення потерпілим від злочину статевої зрілості вирішується в кожному конкретному випадку на підставі висновку судово-медичної експертизи, яка за таких обставин є обов'язковою. Такими, що не досягли статевої зрілості, можуть бути визнані лише особи, яким не виповнилось 18 років. Статева зрілість є виключно біологічним питанням і не стосується соціальних чинників, зокрема здатності виховувати дитину, матеріально утримувати її тощо. Отже, статева зрілість полягає у завершенні формування організму чоловіка чи жінки, коли статеве життя, а для жінок ще й запліднення, вагітність, пологи та годування дитини, є фізіологічно нормальною функцією і не завдає шкоди подальшому розвитку організму. Все це відповідно залежить від загального фізичного розвитку та розвитку зовнішніх і внутрішніх статевих органів.

У розглядуваному аспекті, а саме у зв'язку із розумінням об'єкта посягання саме як статевої недоторканості, спірним є розуміння об'єктивної сторони цього злочину, яка в законі визначена терміном «статеві зносини». Деякі автори стверджують, що мається на увазі лише природний статевий акт [2, с. 90], очевидно за аналогією зі складом злочину звалтування, де під статевиими зносинами розуміють лише природні статеві зносини. Водночас вони пропонують кваліфікувати добровільне задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо осіб, які не досягли 16-ти років, як розбещення, не враховуючи те, що такі дії відрізняються не лише за суб'єктом, а й за змістом. Окрім того, санкція ст. 156 КК значно нижча, ніж ст. 155 КК, а видається є підстави стверджувати, що задоволення статевої пристрасті неприродним способом не є злочином менш суспільно небезпечним, аніж добровільні природні статеві зносини. А надто, коли йдеться про примушування до вступу в статевий зв'язок, то в цій статті в одній

її частині передбачено примушування до вступу в статевий зв'язок природним і неприродним способами. Тому є підстави вважати, що суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 155 КК, охоплює будь-які дії сексуального характеру, які вчиняються без ознак насильства. Такої ж думки дотримується і Р. С. Біль, зазначаючи, що не є зрозумілим, чому задоволення статевої пристрасті неприродним способом не охоплюється складом цього злочину, адже саме означені форми задоволення статевої пристрасті насамперед сильно впливають на психіку неповнолітніх, тоді як статеві зносини у формі природного статевого акту також негативно впливають на сексуальне виховання та моральне формування молоді, а в деяких випадках також можуть завдати і фізичної шкоди [3, с. 166].

Статеві зносини в цьому разі не поєднуються з застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, вони є добровільними. Добровільність також у кожному разі визначається ще й тим, чи могла потерпіла особа внаслідок свого віку та розвитку або психічного стану розуміти характер і значення дій, що вчиняються стосовно неї, інакше статеві зносини слід розглядати як насильницькі, вчинені з використанням безпорадного стану потерпілого і кваліфікувати відповідно за ст. 152 чи ст. 153 КК України. Так, правильно кваліфіковані дії С., який у червні 2002 року, зустрівши на вулиці К., яка заблукала, пообіцяв провести її додому та, не маючи наміру виконати останнє, обманним шляхом завів дев'ятирічну дівчинку на берег річки і там спершу вчинив розпусні дії щодо неї, а згодом вступив із нею в статеві зносини. І хоч заперечень з боку потерпілої не було, але, враховуючи її вік, К. не могла усвідомлювати характер учинюваних із нею дій, а С., використовуючи її безпорадний стан, вступив із нею в статевий зв'язок [4].

У разі, коли статевим зносинам з особою, яка не досягла статевої зрілості, передувало примушування до вступу її в статевий зв'язок природним чи неприродним способом або згвалтування чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, то дії винного, на нашу думку, потребують кваліфікації за сукупністю ст. 154 (152 чи 153) КК і ст. 155 КК України.

На практиці трапляються випадки, коли винний перебуває в фактичних шлюбних відносинах із потерпілим, проте і цей факт не змінює кваліфікації діяння. Але, наприклад, у Швейцарії винний може бути звільнений від кримінальної відповідальності, якщо між ним та потерпілою особою існують дійсні закохані відносини, серйозні наміри щодо створення сім'ї, потерпіла особа перебуває на його

утриманні та ініціатива про згоду на укладення шлюбу з винним виходить саме від неї. Аналогічні пропозиції містяться й в українській кримінально-правовій науці. Так, С. В. Чмут запропонував у примітці до ст. 155 закріпити такі положення: звільняється від кримінальної відповідальності особа, що вчинила злочин, передбачений частиною першою цієї статті, якщо між нею та особою, з якою стався добровільний статевий акт, було зареєстровано шлюб у встановленому законом порядку [5, с. 19].

Проте видається така поведінка особи не відновлює порушених злочином відносин – статевої недоторканості особи і використання цієї підстави звільнення від кримінальної відповідальності у разі позитивної посткримінальної поведінки не виправдано. Воно не відіграватиме ролі відновлення порушених стосунків, а й, навпаки, спонукатиме схильних до аналізованої девіантної поведінки осіб до її вчинення з подальшою пропозицією «руки і серця».

Злочин, передбачений ст. 155 КК України, визнається закінченим із моменту вчинення хоча б одного статевого акту.

Суб'єкт злочину – особа чоловічої або жіночої статі, якій виповнилось 16 років. Причому винний і потерпілий можуть бути і різних статей, і однієї.

Суб'єктивна сторона злочину виражається лише в формі умислу: винний усвідомлює (знає чи допускає), що вчиняє статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді порушення статевої недоторканості потерпілого і бажає вчинити з ним такі дії. Водночас видається є підстави не погодитися з твердженням Пленуму Верховного Суду України про те, що ставлення суб'єкта до стану статевої зрілості потерпілого може бути і необережним, це положення було обґрунтовано тоді, коли йшлося про звалтування неповнолітніх та малолітніх. Такої ж думки дотримується, зокрема А. А. Піонтовський [6, с. 167]. У разі, коли суб'єкт помилково вважав, що особа, з якою він учиняє статеві зносини, вже досягла статевої зрілості, відповідальність за ст. 155 КК України виключається.

Однією з кваліфікуючих ознак злочину є вчинення його батьком, матір'ю або особою, що їх замінює. Порядок встановлення походження дитини від батьків залежно від того, перебувають вони в шлюбі чи ні, внесення відповідних записів до документів про народження дитини, а також порядок оспорування батьківства і материнства встановлено Сімейним кодексом та іншими нормативними актами. Зокрема дитина, яка зачата і (або) народжена в шлюбі, походить від подружжя, як і дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після

припинення шлюбу або визнання його недійсним. Походження дитини від подружжя визначається на підставі Свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини. На практиці трапився такий випадок: Б. упродовж 2-х років перебував у статевих зносинах із своєю, такою, що не досягла статевої зрілості, 13-річною донькою, яка є найстаршою з його 6-ти дітей. Атмосфера в цій сім'ї – негативна, мати ніколи не займалась дітьми, потерпіла С. періодично проживала в інтернаті. Там вона вступала в статеві зносини з іншими неповнолітніми. Винний сам з'явився в правоохоронні органи, після того, як довідався про вагітність С. Його дії були кваліфіковані за ч. 2 ст. 155 КК України [7].

Серед осіб, що вступають у статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, у ч. 2 ст. 155 КК України зазначено також вітчима, мачуху, опікуна чи піклувальника, особу, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, – неправомірна сексуальна поведінка таких осіб підвищує суспільну небезпеку посягання – і як наслідок – караність учиненого. Тобто, таких осіб можна назвати родовим поняттям – особи, які замінюють батьків, хоча законодавець 2008 року відмовився від застосування цього родового поняття на користь конкретизованого переліку спеціальних суб'єктів, поведінка яких кваліфікує вчинені статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Водночас слід зауважити, що, попри очевидну аморальність учинку, добровільні статеві зносини батьків та осіб, що їх замінюють, з неповнолітніми, які досягли статевої зрілості та 16-річного віку, кримінальну відповідальність не тягнуть.

Слід зазначити, що статеві зносини між близькими родичами в більшості країн визначаються в Кримінальному кодексі як окремий злочин, який має назву інцест. Ступінь родинного зв'язку регламентується правовими нормами, які можуть бути різними не лише в різних країнах, але й в одній і тій же зі спливом часу. Наприклад, в Європі десятого століття інцестом був об'явлений статевий зв'язок між родичами аж до 7-го коліна. Це призвело до того, що шлюби між близькими родичами, які традиційно укладалися аристократією, стали визнаватись недійсними. Ця тенденція набрала такого розмаху, що Лютеранський собор 1215 року був змушений обмежити інцест родинними зв'язками 4-го ступеня.

3. Старович доводить, що майже 15% жінок мали досвід інцестних зв'язків із своїми батьками чи дядьками. Водночас розповсюдженішою інцестна поведінка батьків є стосовно своїх рідних, а не прийомних дочок. А близько 10% гвалтівників у свій час брали

участь в інцестних контактах зі своїми матерями, сестрами чи тітками [8, с. 116].

Якщо розглянути зарубіжне законодавство, то КК ФРН передбачає відповідальність за вчинення сексуальних дій зі своєю кровною чи прийомною дитиною, яка не досягла 18 років. Ст. 211 КК Австрії встановлює відповідальність за статеві зносини з особою, яка є родичем по прямій лінії, за схилення до статевих зносин по висхідній лінії, за статеві зносини з братом, сестрою, проте не карається особа, яка на момент учинення злочину ще не досягла 19 років і була схилена до інцесту [9, с. 36–37].

Зважаючи на наведене, можна розглянути питання щодо доречності виокремлення статті про статеві зносини з родичами, де б потерпілими були не особи, які не досягли статевої зрілості, а особи, що не досягли 18-річного віку.

Іншими кваліфікуючими ознаками статевих зносин з особою, що не досягла статевої зрілості, є спричинення безплідності чи інших тяжких наслідків.

Безплідність – це нездатність особи жіночої або чоловічої статі до запліднення, а в особи жіночої статі це також нездатність до виношування плоду та розродження (пологів). Безплідність особи встановлюється судово-медичною експертизою.

Під іншими тяжкими наслідками в юридичній літературі та на практиці розуміють ті ж наслідки, що є особливо тяжкими у разі звалтування, зокрема тяжке тілесне ушкодження, вбивство через необережність чи самогубство потерпілої особи, зараження вірусом імунодефіциту людини тощо.

Зважаючи на те, що згадане поняття належить до категорії оціночних, чи є в кожному конкретному випадку наслідки тяжкими, вирішує на власний розсуд суддя.

Висновки. Отже, враховуючи об'єкт суспільно небезпечного посягання, передбаченого ст. 155 КК України, та викладені міркування, видається є підстави розглянути можливість наділення потерпілого в цьому злочині віковою, а не фізіологічною ознакою, тобто недосягнення 14-річного віку, а не статевої зрілості. Це сприятиме уникненню об'єктивного ставлення у вину та такої ситуації, коли карається розбещення особи, проте правомірним вважається статевий зв'язок із нею. Під статевими зносинами в ст. 155 КК України слід розуміти такі, що вчинені і природним, і неприродним способами. Доцільно передбачити в Кримінальному кодексі України ще одну статтю, в якій встановити кримінальну відповідальність за інцест – статеві зносини з родичами по висхідній лінії чи з братом або сестрою, від відповідальності по-

винні звільнятися особи, які не досягли повноліття і були схилені до статевого зв'язку.

1. Косенко С. Захист новим кримінальним законом неповнолітніх від статевих злочинів / С. Косенко // Право України. – 2002. – № 5. – С. 41–45.

2. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М. І. Бажанова. – К.-Х.: Юрінком Інтер-Право, 2002. – 544 с.

3. Біль Р. С. Відповідальність за статеві злочини: порівняльний аспект / Р. С. Біль // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 4 (9). – С. 165–173.

4. Матеріали кримінальної справи № 1-232/2002 // Івано-Франківський міський суд.

5. Чмут С. В. Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Чмут. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. – 20 с.

6. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Особенная часть / А. А. Пионтковский. – М.: Наука, 1971. – Т. 5. – 560 с.

7. Матеріали кримінальної справи № 1-283/2002 // Івано-Франківський міський суд.

8. Старович З. Судебная сексология / З. Старович. – М.: Знание, 1991. – 256 с.

9. Косенко С. С. Захист неповнолітніх потерпілих від статевих злочинів / С. С. Косенко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 36–37.

Мартинишин Г. Я. Уголовная ответственность за половое сношение с лицом, не достигшим половой зрелости, за УК Украины

Рассмотрено проблемы уголовной ответственности за одно из преступлений против половой неприкосновенности – половое сношение с лицом, не достигшим половой зрелости. Проанализировано объект соответствующего посягательства, особенности потерпевшего от этого преступления, объективную сторону, субъект и субъективную сторону. Указано, что в связи с особой необходимостью защиты несовершеннолетних, уголовным правом установлена ответственность за половое сношение с лицом, не достигшим половой зрелости, потому что это наносит существенный физический вред ребенку, поскольку его тело не готово к половому сношению и возможных его последствий.

Ключевые слова: *половая неприкосновенность, половая зрелость, уголовная ответственность.*

Martynyshyn G. Ya. Criminal liability for sexual intercourse with a sexually immature person under the Criminal Code of Ukraine

The article deals with the problems of criminal liability for crimes against sexual inviolability – sexual intercourse with a sexually immature person. The paper

discusses issues of the relevant object of attack, the peculiarities of the victim of this crime, the objective side, the subject and the subjective side. It is stated that because of the need for intensified protection of minors, the Criminal Law established liability for voluntary sexual intercourse with a sexually immature person. Premature onset of sexual activity causes significant physical harm to the child because his/her body is not ready for sexual intercourse yet, for such activity and the consequences connected with it. Therefore, the object of the crime should be understood as sexual inviolability and normal physical, mental and moral development of a sexually immature person. It should also be noted that sexual intercourse, in this case, is not combined with violence, threats of violence, or committed by taking advantage of the victim's helpless condition, they are voluntary. Voluntary in each case is also determined by the fact, if the victim could understand the nature and significance of the actions committed against him/her according to his/her age and maturity or mental condition; otherwise sexual intercourse should be considered as violent, committed by taking advantage of the victim's helpless condition and qualified by Articles 152 or 153 of the Criminal Code of Ukraine respectively. The subject of the crime is a person, male or female, who has reached the age of 16 years. Moreover, the perpetrator and the victim can be either of different sexes, or the same sex. The subjective side of the crime is expressed only in the form of intent: the perpetrator is conscious (knows or admits) that he/she commits sexual intercourse with a sexually immature person, anticipates its socially dangerous consequences in the form of violation of sexual inviolability of the victim and wishes to commit such actions.

Key words: *sexual inviolability, sexual maturity, criminal liability.*

Стаття надійшла 16 лютого 2016 р.

УДК 343.13(477):343.2/.7(477)

В. В. Навроцька

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ТА КОЛІЗІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСІВ УКРАЇНИ

Стверджено, що подальший розвиток кримінального та кримінального процесуального законів неможливий без виявлення та усунення наявних у них недоліків. Зауважено, що багато граней та рівнів взаємозв'язку матеріального та процесуального кримінального права є новими та такими, які не мають однозначного вирішення. Підкреслено, що взаємообумовленість та взаємопроникнення один в одного, їх найтісніший зв'язок, те, що процесуальний закон повинен зважати на кримінальний, й, навпаки, кримінальний закон має враховувати процесуальний порядок його застосування, визначають потребу в їх спільному, паралельно-правовому дослідженні.

Ключові слова: *КПК України, КК України, міжгалузеві зв'язки, взаємозв'язок норм кримінального та кримінального процесуального права.*